



O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA STILISTIK SINONIMIK QATLAMNING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI

Usmonov Asliddin Mannonivich

Xalqaro innovatsion universiteti Xorijiy filologiya kafedrası o‘qituvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17903942>

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek va ingliz tillaridagi stilistik sinonimik qatlam lingvokulturologik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Tadqiqotda sinonimlarning xalq tafakkuri, milliy qadriyatlar, madaniy stereotiplar va estetik qarashlarni ifodalashdagi roli ochib berilgan. O‘zbek va ingliz tillaridagi sinonimik tizimning taqqoslamasi til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni, xalqning dunyoqarashi va estetik ideallarini so‘z vositasida qanday ifodalashini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: lingvokulturologiya, sinonimiya, stilistik sinonimlar, madaniy kod, milliy tafakkur, estetik qadriyat, o‘zbek tili, ingliz tili.

Annotation: This article provides a linguocultural analysis of the stylistic synonymic layer in the Uzbek and English languages. The study reveals the role of synonyms in reflecting national mentality, cultural values, social stereotypes, and aesthetic perceptions. The comparison of synonymic systems in both languages demonstrates how the interrelation between language and culture manifests through words, conveying the worldview and aesthetic ideals of each nation.

Keywords: linguoculturology, synonymy, stylistic synonyms, cultural code, national worldview, aesthetic value, Uzbek language, English language.

Аннотация: В данной статье проводится лингвокультурологический анализ стилистического синонимического слоя узбекского и английского языков. В исследовании раскрывается роль синонимов в отражении народного мышления, национальных ценностей, культурных стереотипов и эстетических представлений. Сопоставление синонимических систем двух языков показывает, как взаимосвязь языка и культуры проявляется через слово, передавая мировоззрение и эстетические идеалы каждого народа.

Ключевые слова: лингвокультурология, синонимия, стилистические синонимы, культурный код, национальное мышление, эстетические ценности, узбекский язык, английский язык.

Kirish. O‘zbek va ingliz tillarida sinonimlarning semantik va stilistik xususiyatlari turli manbalarda o‘rganilgan. Ammo ularning lingvokulturologik mohiyati, ya‘ni sinonimlarning xalq madaniyatini, mental stereotiplarini va estetik qarashlarini aks ettiruvchi vosita sifatidagi roli hali yetarlicha chuqur tahlil qilinmagan.

Har bir madaniyatda sinonimlarning ma‘nodagi nozik farqlari xalq tafakkuri bilan chambarchas bog‘liq. Masalan, o‘zbek tilida “dil”, “vatan”, “ona” kabi so‘zlar kuchli hissiy va axloqiy ma‘noga ega bo‘lsa, ingliz tilida ularning ekvivalentlari — “heart”, “home”, “motherland” — boshqa, individualistik yoki ratsional ohangda qo‘llaniladi.

Bu farqlar har bir xalqning dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi, his-tuyg‘u ifodasidagi o‘ziga xoslikni namoyon etadi. Biroq sinonimlarning madaniy-semantik tahlili, ularning milliy tafakkurdagi funksiyasi va estetik yuklamasi hozircha tilshunoslikda yetarli ilmiy asosga ega emas.



Maqola har ikki til sinonimlari orqali xalqning milliy tafakkurini, madaniy qadriyatlarini va estetik qarashlarini ochib berishni koʻzda tutadi. Bu orqali har bir xalqning madaniy kodlari tilda qanday shaklda aks etishi, sinonimlar orqali qanday estetik maʼnolar ifoda etilishi aniqlanadi. Shuningdek, tadqiqot sinonimlarning tildagi obrazlilik, taʼsirchanlik va uslubiy boyligni taʼminlashdagi oʻrnini aniqlashga qaratilgan.

Materiallar va metodlar. Tadqiqot uchun asosiy material sifatida badiiy, publitsistik va ogʻzaki nutqdagi matnlar tanlab olindi. Bu materiallar har ikki tilning lingvokulturologik qatlamini aniqlash va sinonimlarning estetik, emotsional hamda uslubiy xususiyatlarini tahlil etish imkonini berdi.

Oʻzbek tili materiali: Alisher Navoiy asarlaridan olingan poetik misralar (masalan, “goʻzal”, “dilbar”, “latofatli” soʻzlari orqali tasviriylik yaratish usuli);

Abdulla Qodiriy (“Oʻtkan kunlar”) va Oʻtkir Hoshimov (“Dunyoning ishlari”) asarlaridagi personaj tasvirlarida ishlatilgan sinonimik birliklar;

Zamonaviy publitsistik matnlardan (gazeta, internet nashrlari) olingan soʻzlashuv uslubidagi sinonimlar.

Ingliz tili materiali: William Shakespeare asarlarida (masalan, Hamlet, Romeo and Juliet) uchraydigan sinonimik ifodalar (fair – beautiful – gracious);

Jane Austen romanlarida (Pride and Prejudice) ishlatilgan sinonimlar (lovely – charming – pretty);

Charles Dickens asarlarida (Great Expectations, David Copperfield) uchraydigan sinonimik birliklar (brave – bold – fearless).

Shuningdek, zamonaviy ingliz tilidagi soʻzlashuv misollari, ingliz madaniyatini aks ettiruvchi iboralar va frazeologik birliklar ham tahlilga jalb etildi.

Bu materiallarning tanlanishi maqolaga madaniy kontekstni kengroq qamrab olish, tarixiy hamda zamonaviy sinonimik qatlamni solishtirish imkonini berdi.

Maqolada lingvokulturologik paradigma asosiy ilmiy yoʻnalish sifatida qabul qilindi.

Bu yondashuv til birliklarini xalqning madaniy tafakkuri bilan uzviy bogʻliq holda oʻrganadi.

Shuning uchun har bir sinonim oʻziga xos madaniy kod sifatida koʻrib chiqiladi — u xalqning maʼnaviy qadriyatlari, ruhiy holati va estetik qarashlarini tildagi ifoda shakliga aylantiradi.

Mazkur metodlar majmuasi oʻzbek va ingliz tillarida sinonimlarning madaniy-semantik asosini, estetik funksiyalarini va milliy tafakkurdagi oʻrnini aniqlash imkonini berdi.

Natijalar. Sinonimlarning madaniy konnotatsiyasi va mentalitet bilan bogʻliqligi. Tahlillar koʻrsatdiki, sinonimlarning madaniy konnotatsiyasi har bir til sohibining mentaliteti, tarixiy tajribasi va madaniy qadriyatlar tizimi bilan chambarchas bogʻliqdir.



O‘zbek tilida “ona”, “dil”, “vatan”, “mard” kabi so‘zlar diniy, axloqiy va ma’naviy mazmunga ega. Masalan, “Ona zamin”, “Ona til” kabi birikmalarda ona so‘zi mehr, g‘amxo‘rlik va hayot manbai timsoli sifatida ishlatiladi. Bu xalq tafakkurida ona timsolining ilohiy darajada e‘zozlanishi bilan bog‘liq.

Ingliz tilida esa “heart”, “home”, “freedom”, “beauty” kabi so‘zlar individual his-tuyg‘ularni ifodalaydi. Masalan, “home” so‘zi ingliz madaniyatida “shaxsiy tinchlik va osoyishtalik manzili” sifatida qaraladi, bu esa individuallik va shaxsiy erkinlik qadriyatini ifodalaydi.

Demak, sinonimlarning ma’nosi madaniy jihatdan turlicha yo‘nalishga ega:

O‘zbek tilida — kollektiv qadriyatlar, ruhiy poklik, axloqiy ideallar;

Ingliz tilida — shaxsiy his-tuyg‘ular, individuallik va estetik zavq.

Uslubiy farqlanish va estetik yo‘nalish. Har ikki tilda sinonimlar nutqning obrazlilik darajasini oshiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Ammo ularning badiiy tildagi estetik yo‘nalishi turlicha.

O‘zbek adabiyotida sinonimlar asosan ruhiy holatni, axloqiy qadriyatlarni va milliy obrazlarni ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, Abdulla Qodiriy “O‘tkan kunlar” asarida “mard”, “botir”, “jasur” so‘zlari orqali millatning jasorat, vatanparvarlik va sadoqat qadriyatlarini ifoda etadi.

Ingliz adabiyotida esa sinonimlar individual his-tuyg‘ularni, go‘zallikni estetik idrok qilishni aks ettiradi. Masalan, Jane Austen asarlarida “beautiful”, “pretty”, “charming” so‘zlari orqali go‘zallikning tashqi va ichki ifodasi turlicha konnotatsiyada beriladi.

Bu farqlar har bir xalqning dunyoqarash modeli va madaniy estetik qadriyatlarini yaqqol ko‘rsatadi.

Yuqoridagi kuzatuv va tahlillar asosida quyidagi umumiy xulosalarga kelindi:

Lingvokulturologik jihatdan sinonimlar milliy tafakkurning “so‘zdagi in’ikosi”dir. Ular xalqning ruhiy olami, estetik dunyoqarashi va qadriyat tizimini tildagi ramzlar orqali ifodalaydi.

O‘zbek va ingliz tillaridagi sinonimik tizimlar madaniy yo‘nalish jihatidan farqlanadi. O‘zbek sinonimlari axloqiy-ruhiy qadriyatlarga asoslanadi, ingliz sinonimlari esa individual-estetik qarashlarni aks ettiradi.

Til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik sinonimlar orqali eng ravshan namoyon bo‘ladi. Har bir sinonimik qator xalqning tarixiy xotirasi, madaniy qadriyatlari va estetik qarashlarini so‘z orqali avloddan avlodga yetkazuvchi vosita sifatida faoliyat ko‘rsatadi.

Har ikki tildagi sinonimlar milliy tafakkur va madaniyatni qiyosiy o‘rganishda samarali material bo‘lib xizmat qiladi. Ular lingvokulturologik tadqiqotlar uchun madaniy tafovutlarni ochish, xalqlar dunyoqarashidagi o‘xshashlik va farqlarni tahlil qilish imkonini beradi.



Xulosa. Tilshunoslikda sinonimiya masalasi ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan bo‘lsa-da, ularning tahlil yo‘nalishida sezilarli farqlar mavjud.

Ingliz tilshunosligida G. Leech, D. A. Cruse, F. R. Palmer kabi olimlar sinonimlarni semantik maydon, denotativ va konnotativ ma’no nuqtai nazaridan tahlil qilganlar. Ularning tadqiqotlarida sinonimlarning ma’nodagi nozik farqlari, sinonimik yaqinlik darajasi, sinonimik o‘rinbosarlik hodisalari ilmiy asosda izohlangan. Biroq bu yondashuvlarda madaniy konnotatsiya, ya’ni so‘zning xalq tafakkuri, qadriyatlar tizimi va mentalitet bilan bog‘liqligi yetarli darajada ochildmagan.

O‘zbek tilshunosligida esa M. Mirtojiev, A. Hojiyev, N. Mahmudov, G. Abdurahmonova singari olimlar sinonimiyani leksik-semantik va stilistik jihatdan chuqur tahlil qilganlar. Ular sinonimlarning nutqdagi funksiyasi, uslubiy qiymati va ifoda imkoniyatlarini aniqlagan. Ammo o‘zbek tilshunosligida ham lingvokulturologik izoh, ya’ni sinonimlarning madaniy va milliy mazmunini ochish hali to‘liq rivojlanish bosqichida.

Shu jihatdan mazkur maqola — o‘zbek va ingliz tillaridagi sinonimik tizimni madaniyat, tafakkur va estetik qarashlar nuqtai nazaridan taqqoslab o‘rganishga qaratilganligi bilan ilgari o‘tkazilgan tadqiqotlardan farq qiladi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek va ingliz tillarida stilistik sinonimik qatorlarning lingvokulturologik tahlili har ikki xalqning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va estetik ideallarini o‘ziga xos tarzda aks ettiradi.

O‘zbek sinonimlari orqali xalqning ruhiy-axloqiy ideallari, ma’naviy poklik va kollektiv qadriyatlari namoyon bo‘lsa, ingliz sinonimlari orqali individuallik, go‘zallikni subyektiv idrok etish va shaxsiy his-tuyg‘ularni ifodalash ko‘zga tashlanadi.

Shunday qilib, sinonimlar millat tafakkurining so‘zdagi ko‘zgusi bo‘lib, ular orqali har bir xalqning madaniy xotirasi, tarixiy tafakkuri va estetik didi tildan tilda, asrdan asrga o‘tib yashab keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar:

1. Hojiyev, A. Leksikologiya va semasiologiya masalalari. – Toshkent: Fan nashriyoti. 2011
2. Mirtojiev M. O‘zbek tilining sinonimlar lug‘ati. – Toshkent: Fan, 2015.
3. Rasulova, N. Til va madaniyat uzviyligi: lingvokulturologik qarashlar. – Toshkent: O‘zMU nashriyoti. 2020
4. Cruse, D. A. Lexical Semantics. – Cambridge: Cambridge University Press. 2010
5. The Oxford English Dictionary – Oxford: Oxford University Press. 2023
6. Cambridge Dictionary Online – <https://dictionary.cambridge.org>
7. Corpus of Contemporary American English (COCA) – <https://www.english-corpora.org/coca/>
8. British National Corpus (BNC) – <https://www.english-corpora.org/bnc/>